

“EV”İN ÖTESİ: ESKİ YUNAN’DA VE GÜNÜMÜZDE YABANCI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Güvenç Şar*

BEYOND “HOME”: THOUGHTS ON THE FOREIGNER IN
ANCIENT GREEK AND IN OUR DAY

ÖZ

Bu makalede, Eski Yunan düşüncesinin ve Eski Yunan dilinin olanaklarından yararlanarak ve günümüz düşünürlerinin görüşlerine başvurarak “yabancı” kavramı, düşünmemizin konusu yapılmıştır. Bunu yaparken öncelikle Eski Yunan dünyasına özgü bir yapı olan Polis’teki toplumsal grupların neler olduğu ve Polis’te hangi politik, hukuki haklara sahip oldukları üzerinde durulmuştur. Eski Yunan dünyasının dışında yer alan Barbaroslar dışarıda bırakılarak “yabancı”nın kimler olduğu belirlenmiştir. Makalemizde odak noktasını ise yerleşik yabancılar olarak tanımladığımız metoikoslar oluşturur. Metoikosların Eski Yunan dünyasında, özellikle de Atina da, yurttaşlar ve kölelere oranla hangi politik, toplumsal haklara sahip oldukları hakkında belirlemeler yapılmıştır. Metoikos sözcüğünün etimolojik köklerinden yola çıkarak yabancının ev ve dolayısıyla mekân ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Makalede ev, mekân, sınır, konukluk kavramları üzerinden yabancı hakkında belirlemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, Metoikos, Ev, Eski Yunan, Sınır.

ABSTRACT

In this article, the concept of “foreigner” is thought over by making references both to the possibilities of Ancient Greek Thinking and Ancient Greek as a language and to the thoughts of modern thinkers. First, it has been shown that what are the social groups in Polis which is intrinsic to the Ancient Greek world, and what political, legal rights these social groups have in Polis. Then it has been

* Öğr. Gör. Dr. Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü (guvencsar@kocaeli.edu.tr). Yazı geliş tarihi: 15.02.2017; kabul tarihi: 06.03.2017.

decided who the “foreigners” are while excluding the Barbarians in Ancient Greek world. The focus point in our article is metics who we define as “settled foreigners”. Some views are shared about which political, social rights metics have with respect to citizens and slaves in Ancient Greek world, especially in Athens. With help from the etymological roots of the word metic, it has been examined what is the relationship of foreigner with home and so with place. In this article on the basis of the concepts like home, place, border, sojourn, some thoughts have been specified.

Keywords: Foreigner, Metics, Home, Ancient Greek, Border.

...

İnsan bir mekândadır, mekânda yaşar. İnsanın yaşadığı mekân, adı ne olursa olsun, onun evidir. Ev, insan için tanıdık, bildik bir mekândır. İnsan, kendisi için tanıdık ve bildik mekânda daha huzurlu ve kaygıdan uzaktır. Ev, sadece yapıdan ibaret değildir. İnsanın yaşadığı yapı, yapının bulunduğu bölge, coğrafya açısından da tanıdık ve bildik oldukça insan için ev hâline gelir. İnsan evini taşıyabilir, daha doğrusu kendisine başka bir bölgede, başka bir coğrafyada başka bir yapı edinebilir. İnsan, alışkın olduğu mekândan ayrı bir yerde yaşamaya başladığında artık bir yabancıdır. Bir yabancı olarak insanın yerli olan insanlarla ilişkisi, hukuki ve politik hakları, mülkiyet sorunları gibi konularda nasıl bir konuma sahip olduğu onun yabancı olarak kalıp kalmayacağı konusunda bize bir şeyler söyleyebilir. Bu bakımdan bir yabancı olarak insanın başta yurttaşlık olmak üzere ne tür haklara sahip olduğu ya da sahip olması gereken hakların ne olduğu konusu insanın yabancı olma durumu ile ilgili konumunu belirlememizde bize yardımcı olabilir. Bundan dolayı hem felsefenin hem de politik bir yönetim biçimi olarak demokrasinin ortaya çıktığı Eski Yunan’da, özellikle de Atina πόλις [polis]’inde¹ yabancının ve yurttaşın ne durumda olduğuna bakmak bize yabancı, yurttaş hakkındaki düşünmemize bir temel oluşturacaktır.

Eski Yunan’a özgü bir devlet yapılanması olan πόλις [polis]’te farklı haklara sahip insan toplulukları, deyim yerindeyse toplumsal sınıflar vardı. Eski Yunan dünyasındaki toplulukları anlamak için öncelikle yurttaş/vatandaş anlamına gelen πολίτης [polites] sözcüğüne bakmak istiyoruz. Öncelikle belirtmek gerekir ki günümüzdeki yurttaş tanımını ya da algısıyla Eski Yunan’daki aynı değildir. Eski Yunan πόλις [polis]’inde yaşayan herkes, yurttaş kabul edilmiyordu. Yurttaş olmak için öncelikle özgür olmak

¹ πόλις [polis] sözcüğünün karşılığı olarak “devlet”, “kent devleti”, “site” gibi karşılıklar verilse de Eski Yunan’a özgü olan kenti ve kentin çevresini de kapsayan bir politik örgütlenme biçimini diğerleriyle karıştırmamak için πόλις [polis] sözcüğünü metin boyunca olduğu gibi kullanmayı uygun gördük. πόλις [polis] sözcüğünün anlamı ve Eski Yunan’daki yapısı hakkında bkz.: Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 11-12.

gerekiyordu. Özgür olmak, köle olmamanın dışında başta mahkemede, mecliste olmak üzere söz sahibi olmak, kendisi ve yaşadığı πόλις [polis] hakkında karar verme yetkinliğine sahip olmak anlamına geliyordu. Eski Yunan’daki özgürlük sözcüğü ve bunun yurttaş ve πόλις [polis] ile bağlantısı hakkında yapılan bir yorum şöyledir: “Yunan’da hem kişileri, hem de πόλις [polis]’leri nitelemesi bakımından özgürlük sözcüğü ya da *eleutheria*, kolayca başka dillere çevrilemeyen bir sözcüktür. Kavram, bir anlamda başına buyrukluğu içermektedir. Burada başına buyrukluk, bir yandan çalışıp çalışmama özgürlüğünü, özellikle de bir başkası için çalışmak zorunda olmayı, yani efendisizliği işaret etmekte ama aynı anda πόλις [polis]’i de nitelemek için kullanılmaktadır.”² Özgür olmak ya da serbest olmak, başına buyruk olmak, yurttaş olmak için temel koşullardan biri olunca kadınların da bu nedenden dolayı yurttaş olamadığı, yurttaşlık haklarından yararlanamadığı anlaşılır bir şeydir. Kadın, köle olmamakla birlikte yükümlülükleri ve ev içine sıkışması nedeniyle yurttaşlık haklarına sahip değildir: “... kadın, tam bir özgürsüzlükle maluldür çünkü tümüyle zorunluluklar alanına aittir; yani oikos, hane alanına.”³

Eski Yunan’da özgür erkek yurttaşlar, kadınlar ve köleler dışında bir de yabancılar vardı. Bu yabancılar özgür idiler, fakat yurttaş olmadıklarından politika, hukuk gibi alanlar başta olmak üzere yurttaşlık haklarından yararlanamıyorlardı. Burada hemen belirtmek gerekir ki Eski Yunan πόλις [polis]’inde yaşayan yurttaş da Yunandır, yabancı denilen kişi de Yunan’dır. Eski Yunan’da Yunan olmayanlar için kullanılan sözcük ise bugün dilimize barbar biçiminden yerleşmiş olan sözcüğün kökeninde bulunan βάρβαρος [barbaros] sözcüğüdür. Günümüzde, uygarlıktan nasibini almamış, kaba, ilkel anlamında kullanılan barbar sözcüğü ile Yunanların βάρβαρος [barbaros] sözcüğünden anladıkları aynı şey değildir. Yunanların βάρβαρος [barbaros] sözcüğünü Yunan olmayan bütün insan toplulukları için kullanırken aslında Yunanca konuşmayan bütün toplumlara işaret ediyorlardı.⁴ βάρβαρος [barbaros] sözcüğü tam anlamıyla

² Ayhan Yalçinkaya, “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, Editör: Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 43.

³ Ayhan Yalçinkaya, “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”, s. 44.

⁴ H. G. Liddell-R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, 9. Baskı, Oxford 1996. Barbar sözcüğünün Eski Yunan’daki anlamı ve anlamındaki değişimler hakkında bkz.: “Yunanlar, Yunan olmayan bütün halklara *barbaros* adını taktılar. Bugün dilimizdeki barbar sözcüğü, bu sözcükten gelmektedir. Sözcük başlangıçta, günümüzdeki anlama (kaba, medeniyetsiz) sahip değildi. Yunanlardan genelde daha gelişmiş toplumlar olan Persler, Fenikeliler ve Mısırlılar için de kullanılmaktaydı, Barbar, Yunanlarca “bar-bar” olarak algılanan farklı dilleri konuşan halkları ifade etmekteydi. Ancak Pers Savaşları’ndan sonra Yunanlar, psikolojik ve ahlaki olarak kendilerinin ‘Asya’da (bir başka deyişle Pers İmparatorluğu’nda) yaşayan barbarlardan’ üstün olduklarını hissetmeye başladılar. Yunanlar özgürlüğün tadını çıkarıyor ve hiçbir despotun ayaklarına kapanmıyordu. Elbette Yunan’da çok sayıda tiranlık vardı. Atina ve Sparta diğer şehirlere despotça davranırdı ancak bu durum, dünyanın ikiye bölündüğüne ilişkin Yunan görüşünü değiştirmede. Yunanlar özgür ve bağımsızdı. Barbarlar zengin dahi olsalar çoğunlukla yozlaşmış ve daima köleydi. Aiskhylos’un, ilk kez MÖ 472’de sahnelenen oyunu Persler, bu tavrın bir örneğidir.” Nigel Rodgers, *Antik Yunan*, Çev.: Ülkü Evrim Uysal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 60.

Yunan olmayan yabancıyı anlatan sözcüktü. Buna karşılık Eski Yunan'da Yunanlar için de yabancı denilebiliyordu. Kendi πόλις [polis]'inden başka bir πόλις [polis]'e her ne sebeple ve ne kadar süreyle olursa olsun giden herhangi bir Yunanlı yabancı kabul ediliyordu. Eski Yunan'da kendi πόλις [polis]'inden başka bir πόλις [polis]'e giden Yunan için iki sözcük kullanılıyordu: ξένος [ksenos] ve μέτοικος [metoikos]. Öncelikle ξένος [ksenos] sözcüğünü ele alacağız, çünkü bu sözcüğün kullanım bağlamlarına bakıldığında hem yabancı hem de misafir, konuk anlamında kullanıldığını görürüz. ξένος [ksenos] sözcüğünün çeşitli anlamları şunlardır: *misafir arkadaş* (bir anlaşma ya da konukseverliğe bağlı olarak kişilere ve devletlere uygun olarak); *misafir, ziyaretçi, konuk*; özellikle *gezgin, sığınmacı* anlamında *yabancı*; genel olarak *yabancı*; *ücretli kişi, paralı asker; tuhaf, garip, acayip, alışılmadık, olağandışı, nadir*.⁵ ξένος [ksenos] sözcüğü anlaşıldığı kadarıyla çoğunlukla bir Yunan πόλις [polis]'inden diğerine kısa süreliğine giden kişiler için kullanılıyordu. Bundan dolayı ξένος [ksenos] aynı zamanda hem yabancıydı hem de misafirdi. Eski Yunanlar, çeşitli nedenlerden dolayı πόλις [polis]'ten πόλις [polis]'e seyahat ederlerdi. Öncelikli olarak ticaret yapan tüccarların seyahati, bunun dışında ise dinsel festivaller, bayramlar ve düzenlenen oyunlar için yapılan seyahatler söz konusuydu: “Yıl boyu yolculuk eden tüccarlar, kuşkusuz hem karada hem de denizde yolculuk edenlerin en büyük bölümünü oluşturuyordu. Ancak tüccarlar ve benzeri yolcular, yılın belli dönemlerinde kara ve deniz yolları boyunca seferi hâlde bulunan kalabalık insan toplulukları arasında kaybolurdu. Bunlar, büyük panhellenik dini festivallere katılmak için koşuşturan topluluktur.”⁶

Bu dinsel festivallerde çeşitli oyunlar ve yarışmalar düzenleniyordu. Bu yüzden çok farklı πόλις [polis]'lerden bu oyunlara, festivallere gelenler oluyordu: “Birden fazla sayıda festivali birleştiren dini törenler yapma fikri, Yunan tarihinin erken bir döneminde oluşmuştu. Yakınlardaki şehir devletlerinden gelen gruplar, inandıkları ortak bir tanrıya tapınmak için belirli bir merkezde toplanma pratiği geliştirmişti. Kesin olmayan nedenlerle, bu tip toplantıların dört tanesi giderek önem kazandı ve her yöreden Yunan'ın katıldığı ulusal festivallere dönüştü. Bunlar Olimpik Oyunlar, Pythian Oyunları, Isthmian Oyunları ve Nemean Oyunları'ydı. Her biri tek bir tanrıya adanmıştı, özel kurban adama ve dua etme kuralları vardı. Bunlara ‘oyun’ adı verilmesinin nedeni, mükemmel bir atletik ya da sanatsal performans sunmanın, Yunanların tanrılarına adak adama biçimlerinden biri olmasıydı.”⁷

Eski Yunanlar, ister ticaret nedeniyle olsun ister dini festivaller ya da oyunlar nedeniyle olsun anlaşıldığı kadarıyla sıklıkla seyahat ediyorlardı. Bu ise önemli bir sorun olan konaklama sorununun ortaya çıkmasına yol açıyordu: “...bu erken dönemde, gezginlerin genellikle konukseverlik dışında yararlanabilecekleri bir seçenek yoktu.

⁵ H. G. Liddell-R. Scott, *A Greek-English Lexicon*.

⁶ Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat*, Çev.: Nalan Özsoy, MB Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2008, s. 65.

⁷ Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat*, s. 65.

Yolculuğun hızla geliştiği dönemde ve her yerde hanların ortaya çıkmasından çok sonraları bile, konukseverlikten yararlanma önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Konaklama konusunda tüccarlar iş ortaklarına, asiller ve zenginler nüfuzlu arkadaşlarına ve sıradan kişiler de onları kim kabul ederse ona güveniyordu. Dostluk bağıyla birbirine bağlı, farklı şehirlerdeki aileler kuşaktan kuşağa birbirlerine konukseverlik göstermeye devam etti. Bağların özellikle çok sıkı olması gerekmezdi; hatta bazı haneler, belli bir yerden gelen herkese, tanıdık olsun ya da olmasın barınak sağlamak gibi cömert bir geleneğe sahipti. Zenginlerin evlerinde, daima en az bir tane ksenon⁸, yani misafir odası bulunurdu; bu odanın genellikle ayrı girişi olurdu, bazen de ayrı bir odaydı. Ziyaretçi, gelişinin ertesi günü ev sahibinin masasına davet edilirdi; daha sonra yiyecek ve içecekler ya ksenon’una gönderilir ya da ziyaretçi bunları kendisi satın alır, hizmetçiler de hazırlardı. Ayrılık vakti geldiğinde, misafir ve ev sahibi birbirlerine hediye verirdi.”⁹

Görüldüğü gibi Eski Yunan’da seyahat ve seyahatlerin yoğunluğuna bağlı olarak konaklama, misafir ağırlama konularında çeşitli seçenekler ortaya çıkmıştır. Bu seçeneklerden insanların tanınmasalar da yolculuk edenlere bir oda vermeleri ξένος [ksenos] sözcüğünün içeriğini kavramamız açısından önemli bir örnektir. ξένος [ksenos] hem yabancısıdır hem de misafirdir, konuktur. ξένος [ksenos] sözcüğü bu bakımdan kısa süreli olarak ve belirli bir nedenden dolayı seyahat eden “yabancılar” için kullanılıyordu. Şimdi de kısa süreli ya da seyahat amacıyla değil de πόλις [polis]’e yerleşen yabancıların konumuna, yapısına bakalım.

Eski Yunan’da bir πόλις [polis]’in yurttaşı olabilmek için söz konusu πόλις [polis]’in yurttaşı olan bir anne-babadan doğmuş olmak gerekiyordu. Bu bakımdan örneğin Atina yurttaşı olmak Atinalı anne-babadan doğmuş olmak anlamına geliyordu. Aristoteles, *Atinalıların Devleti* adlı yapıtında, yurttaş olmanın ve yurttaş listesine kayıt edilmenin koşullarını ayrıntılı bir biçimde açıklar: “Devletin bugünkü yönetimi şu şekildedir: Anne ve babası Atinalı olanlar yurttaş sayılır ve on sekiz yaşlarında demotes [yurttaş] listelerine kaydedilirler.”¹⁰ Buna karşın Atina dışından gelip Atina’ya yerleşen diğer Yunan πόλις [polis]’lerinin yurttaşları Atina yurttaşı olarak kabul edilmiyorlardı. Atina’ya dışarıdan gelip yerleşen gelen Yunanlar için μέτοικος [metoikos] sözcüğü kullanılıyordu. Sözlüklere baktığımızda μέτοικος [metoikos] sözcüğünün şu anlamlara geldiğini görüyoruz: “Dışarıdan yerleşen, yabancı bir kentte ikamet eden, otuma izni olan, bir kente dışarıdan gelen, yabancı.”¹¹

⁸ Türkçe çeviride “zenon” biçiminde yazılmış olmasına rağmen doğrusu ξενών [ksenōn] olacağından tarafımızdan düzeltilmiştir.

⁹ Lionel Casson, *Antik Çağda Seyahat*, s. 75.

¹⁰ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, Çev.: Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 47.

¹¹ H. G. Liddell-R. Scott, *A Greek-English Lexicon*., Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2011. Croix, μέτοικος [metoikos] sözcüğünün Eski Yunan dünyasının

μέτοικος [metoikos] sözcüğü μετά [meta] ile οἶκος [oikos] sözcüklerinden oluşur. μετά [meta] sözcüğü “Katışık kelimelerde: değişme ifade eder.”¹² οἶκος [oikos] sözcüğünün anlamları ise şöyledir: “ev; ev ile ilgili şeyler: mal, mülk, servet; aile, soy.”¹³ Buna göre μέτοικος [metoikos] sözcüğü evini, yurdunu değiştiren kişiler için kullanılmaktadır. Bu bakımdan μέτοικος [metoikos] sözcüğüne karşılık olarak göçmen sözcüğü ilk elde akla gelse de bu yeterince uygun bir karşılık olmayabilir. Çünkü Eski Yunancada göçmen sözcüğü karşılığı olarak kullanılan μετανάστης [metanastēs] sözcüğü bulunmaktadır. Buna göre μέτοικος [metoikos] sözcüğü özel bir duruma işaret etmektedir. μέτοικος [metoikos] sözcüğünün yurttaşlık haklarına sahip olmayan özgür insanlar için kullanıldığını göz önüne alarak belki de onlar için “yerleşik yabancı” diyebiliriz.

μέτοικος [metoikos]’ları πόλις [polis]’in yurttaşlarından ayıran, farklılaştıran bir başka yön de πόλις [polis]’in dinsel törenlerine katılamamalarıydı. Çünkü yurttaşlık ile dinsel törenlere katılmak arasında bağlantı vardı: “Yurttaş site tapınmasında yer alması nedeniyle tanıyoruz. Tüm sivil ve siyasi hakları tapınmaya katılımından kaynaklanır. Tapınmadan vazgeçerse, haklarından da vazgeçer... Atina’da yurttaş tanrılarının bayramına katılmayan site üyesi, hakkını kaybediyordu.”¹⁴ Coulanges, dini ritüelleri gerçekleştirme ile yurttaş olma ve yurttaşlık haklarından yararlanma arasında keskin bir bağlantı kuruyordu. Coulanges, kitabında ξένος [ksenos] ile μέτοικος [metoikos] ayrımı yapmadan yabancıların πόλις [polis]’in tanrılarına tapınamayacağını belirtir: “Çünkü yurttaşın tanrıları sadece yurttaşın duasını ve armağanlarını kabul eder; yabancıyı reddederdi; yabancıların tapınaklara girişleri yasaktır ve kurban sırasında orada bulunmaları bile dine saygısızlıktır.”¹⁵ Belirtmek gerekir ki Coulanges, bu konudaki

bütünün de kullanılmadığını μέτοικος [metoikos] sözcüğü yerine geçebilecek başka sözcükler de kullanıldığını belirtir: “Belirli bir polis’te kısa bir süreden fazla kalmak için resmî izne sahip olan ve resmî statüleri bazen (Atina’da olduğu gibi) dikkatli bir şekilde düzenlenen ‘mukim yabancılar’ da bir başka ‘tabaka’ olarak tespit edilebilir: Bu ‘mukim yabancılar’ günümüzde genellikle ‘metikler’ (Yunanca metoikoi) şeklinde adlandırılmaktadır ve ben de her ne kadar metoikoi terimi Klasik dönemde bile Yunan dünyasının her yerinde kullanılmasa ve Helenistik çağda büyük oranda ortadan kalksa da onlardan bu şekilde söz edeceğim. (Yunan şehirlerinde metoikoi yerine kullanılabilecek diğer ifadeler arasında synoikoi, epoikoi, katoikoi ve daha sonrayla ağırlıklı olarak paroikoi bulunur.)” G. E. M. De Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, Çev.: Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2013, s. 130.

¹² Suat Sinanoğlu, *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplen Yunanca Türkçe Sözlük*, AÜ-DTCF Yayınları, Ankara 1953.

¹³ Suat Sinanoğlu, *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplen Yunanca Türkçe Sözlük*.

¹⁴ Fustel De Coulanges, *Antik Site*, Çev.: İsmail Kılınç, Epos Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 185.

¹⁵ Fustel De Coulanges, *Antik Site*, s. 186. Ayrıca μέτοικος [metoikos]’ların dinsel festivallerde yapılan oyunlara, spor yarışmalarına da katılmaları da yasaktı: “M.Ö. 350’de kesin biçimlerini alan oyunlara yalnızca on sekiz yaşından büyük, özgür Yunan yurttaşları katılabilirdi. Köleler, bir Yunan sitesinde yaşayan ancak sitenin yerlisi olmayan kişiler (metök) ve mahkûmlar oyunlara alınmazlardı.” Ali Tekin-Gülcan Tekin, “Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 18, s. 132.

örneği Roma döneminden verir. Coulanges, dinsel ritüellere katılmanın yurttaşlık ile birlikte diğer bütün hakların elde edilmesini sağladığını ileri sürer: “Tapınmaya katılmak haklar elde edilmesine yol açıyordu.”¹⁶ George Thomson da yabancıların hem yurttaşlık haklarından hem de dini ritüellere katılma haklarından mahrum olmakla birlikte bir istisnası olduğunu da belirtir: “... kentte ve onun çevresinde, ticaretin yarattığı fırsatların kendine çektiği yerleşik yabancılardan (*metoikoi*) oluşan bir sınıf oluşmuştu. Yabancılar olarak yurttaşlık haklarından ve devlet dininin kamusal törenlerinden uzak tutulmuş olmalarına karşın, hükümetin politikası bunları geliştirmek yönünde olmuştu. Bununla birlikte, yılda bir kez ulusal Panathenaia festivalinde bu yabancıların yalnızca festivale katılmasına izin verilmiyor, aynı zamanda özel onur nişanları dağıtılıyordu kendilerine.”¹⁷

μέτοικος [*metoikos*]’lar Eski Yunan’da vatandaşlık haklarından yararlanamamaları yanında ayrıca bir de vergi vermek zorundaydılar. μέτοικιον [*metoikion*] adı verilen bu vergiyi, Finley, yabancılardan alınan kelle vergisi olarak nitelendirmektedir. Finley’e göre, “Vatandaş olmayıp da şehirde kısa süreli yaşamakta olan, belki de bir ay gibi kısa bir süre, erkekler için ayda bir drakhme, kadınlar için yarım drakhme” ölçüsünde bir μέτοικιον [*metoikion*] söz konusudur.¹⁸ Deborah Kamen ise erkeklerin yıllık 12 drakhme, kadınların yıllık 6 drakhme μέτοικιον [*metoikion*] ödediğinden bahseder.¹⁹ Friedell ise μέτοικιον [*metoikion*] ile ilgili olarak şöyle bir açıklama yapar: “Bu insanlar Atina’da on iki *drakhme*’lik bir korunma parası öder, yasal sınırlamalar dışında, nüfusun geri kalanıyla aynı hakları paylaşırdı.”²⁰ μέτοικιον [*metoikion*]’un ödenmemesinin ise insanı özgürlüğünden eden ciddi sonuçları vardı. Diogenes Laertios’un bildirdiğine göre, Khalkedon’lu Ksenokrates μέτοικιον [*metoikion*] ödemediği için Atinalılar onu satılığa çıkarıp satmışlar. Fakat Demetrios onu satın alarak özgürlüğünü geri vermiştir.²¹

Eski Yunan’da μέτοικος [*metoikos*]’lar politik, hukuki hakları bakımından kölelerle özgür yurttaşlar arasında bir konuma sahipti. μέτοικος [*metoikos*]’lar özgür yurttaşlar gibi politikaya katılamıyorlar, yani πόλις [*polis*]’in yönetiminde söz sahibi olamıyorlardı, bunun yanında özgür yurttaşlar gibi ticaretle uğraşabiliyorlar ve hatta köle sahibi olabiliyorlardı: “Lysias ve kardeşi Polemarchus beşinci yüzyılın sonlarında

¹⁶ Fustel De Coulanges, *Antik Site*, s. 186.

¹⁷ George Thomson, *Aiskhylos ve Atina*, Çev.: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1990, s.339.

¹⁸ M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, Çev.: Hatice Palaz Erdemir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 196. Ayrıca bkz.: Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1970, s. 263.

¹⁹ Deborah Kamen, *Status in Classical Athens*, Princeton University Press, New Jersey 2013, s.44.

²⁰ Egon Friedell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, Çev.: Necati Aça, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1999, s. 198.

²¹ Diogenes Laertios, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, Çev.: Otto Apelt, Verlag von Felix Meiner, 2. Baskı, Hamburg 1967, 6.14.

Atina'nın en zengin insanları arasında yer almış olabilirler ve kuşkusuz 404 yılında Klasik dönemde herhangi bir Yunanın güvenilir bir şekilde sahip olduğu söylenebilecek en yüksek sayıda köleye sahip oldukları rivayet edilmiştir. Fakat onlar Atina'da birer metikti²² (yabancı sakin) ve hiçbir siyasi haktan yararlanamıyordu.²³ Ayrıca özgürlüğü kendisine verilmiş olan kölelerin durumu da Eski Yunan'da, özellikle de Atina'da, μέτοικος [metoikos]'ların pozisyonunu anlamamız bakımından önemli bir veridir, çünkü özgürlüğüne kavuşmuş köleler de μέτοικος [metoikos] statüsüne sahip olabiliyorlardı: "Bir Yunan şehri yurttaşının azat edilmiş kölesiye hiçbir zaman, efendisi tarafından azat edilmenin otomatik bir sonucu olarak, metik statüsünden daha fazlasını elde edememiş gibi gözükmektedir. Atina'daysa azatlı köle kesin olarak metik statüsüne girerdi."²⁴ Bundan dolayı Deborah Kamen μέτοικος [metoikos]'un kapsamı hakkında bilgi verirken özgürlüğüne kavuşmuş kölelerin de μέτοικος [metoikos] olduğunu belirtir.²⁵

μέτοικος [metoikos]'lar özgür yurttaşların haklarına sahip olmamakla birlikte zaman zaman yurttaşlık haklarına kavuşabilmişlerdir. Örneğin Kleisthenes Atina'daki yöneticiliği döneminde "birçok iyi halli metoikos"a yurttaşlık hakkı tanımıştır.²⁶ Fakat bu örnek dışında μέτοικος [metoikos]'ların yurttaşlık hakkı elde etmesi çok fazla karşılaşılmayan bir durumdur, çünkü μέτοικος [metoikos]'ların yurttaşlığa geçmeleri için konulmuş olan koşullar çok yüksek olabiliyordu. Örneğin Atina'da μέτοικος [metoikos]'lar "ancak Atina'ya büyük yararlıkları dokunduğunda, altı bin oy ile Atina vatandaşı kılınabilirlerdi ki bu çok güç bir şeydi."²⁷

μέτοικος [metoikos]'ların sayısı πόλις [polis]'in içinde bulunduğu duruma göre değişiklik gösteriyordu. Özellikle Atina ekonomik ve politik olarak gelişkin bir durumdayken μέτοικος [metoikos] sayısı da buna uygun olarak artıyordu. Buna karşın

²² μέτοικος [metoikos] sözcüğü, çeşitli yabancı dillerden yapılan çevirilerden dolayı Türkçe kimi çevirilerde farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. μέτοικος [metoikos] sözcüğü İngilizce "metic", Almanca "metök", Fransızca "métèque" sözcükleriyle karşılandığından Türkçeye çeviri kitaplarda ya da bu dillerden yapılan alıntılarda μέτοικος [metoikos] sözcüğünü bu biçimlerde görebiliyoruz. Bundan dolayı metin içerisinde geçen "metic", "metik", "metök" gibi ifadelerin μέτοικος [metoikos] sözcüğünün karşılığı olduğu göz önünde tutulmalıdır.

²³ G. E. M. De Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, s. 126.

²⁴ G. E. M. De Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, s. 227. Eski Yunan'da özgürlüğünü kazanmış olan kölelerin durumuyla ilgili olarak bakınız: "Azat edilen köleler –Roma'da olduğunun aksine– yurttaş statüsüne değil, metoikos statüsüne geçtiği, dolayısıyla Atina'da oturabilmek için özgür bir yurttaşın himayesine ve hukuki temsiline ihtiyaç duyacağı ve bu kişi de muhtemelen eski efendi olacağından ötürü kölenin efendisine bağımlılık ilişkisi azatlık ile tamamen kopmuyordu. Belli bir zaman ya da ölünceye kadar eski efendi için part-time çalışmak türünden ilave koşulların da getirilmiş olabileceği düşünülmelidir." Güven Bakırezer, "Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63 Sayı:1, s. 24.

²⁵ Deborah Kamen, *Status in Classical Athens*, s.43.

²⁶ Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1970, s. 224.

²⁷ Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s. 264.

savaş ve savaşın yenilgiyle sonuçlanması gibi nedenlerden dolayı Atina’da μέτοικος [metoikos] sayısı azalıyordu. Whitby, Demetrios’un yaptığı bir nüfus sayımında 10.000 gibi az sayıda μέτοικος [metoikos]’un bulunduğu tespitini şu nedenlere bağlıyor: “Bir yandan Lamia savaşında Atina’nın yenilgisini takip eden siyasi istikrarsızlık, bir yandan da yükselen Takipçi rejimlerin sunduğu olanaklar yüzünden Atina’da bir yabancı olarak yaşamının çekiciliği adamakıllı azalmış olduğu bir zamanda bu sayım yapılmıştı.”²⁸ Atina πόλις [polis]’inin nüfusu hakkındaki bilgiler tartışmalı olmakla birlikte Atina nüfusu ve μέτοικος [metoikos]’ların sayısı hakkındaki çeşitli bildirimler bir fikir verebilir: “İ.Ö. V. yüzyılda Atina’nın (Attika’yı da içermek üzere) nüfusu 300.000 dolaylarında, ... Atina nüfusunun 155.000’inin Atinalılar, 30.000’inin metoikoslar, 115.000’inin de kölelerden oluştuğu sanılmaktadır.”²⁹ Atina nüfusu ve bunun içeriğinin ne olduğu tartışmalıdır. Günümüzden yaklaşık 2500 sene önce varolmuş bir kentin nüfusu konusunda kesin bir yargıda bulunmak oldukça zor olsa gerek. Ayrıca bu, nüfusun kaçının özgür yurttaşlar, kaçının kadın, kaçının köle ve kaçının μέτοικος [metoikos] olduğu sorusunun yanıtlanması konusunda sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır. Alaeddin Şenel, Perikles dönemi Atina’sının nüfus yapısı hakkındaki çeşitli araştırmacıların vardığı sonuçları şu biçimde derleyip toparlamıştır: “Zimmern, The Greek Commonwealth..., s. 415 de, 40 bin reşit erkek vatandaş, 34 bin reşit erkek metoikos, 55 bin reşit köle olmak üzere, 119 bin reşit erkek olarak tahmin eder. Ferguson, Greek Imperialism, s. 42 de, Atina’nın Perikles devrinde 150 bini Atina’da, 150 bini Attika’da [% 50 şehirleşme] olmak üzere 300 bin nüfuslu olduğunu, bunun 1/3 ünün [100 bininin] köle, 1/6 sının [50 bininin] metoikos, 1/2 sinin [150 bininin] vatandaş ve vatandaşların aile çevresi [karı ve çocukları] olup, bunun da 50 bininin askerlik yaşında erkek nüfus [yani tam vatandaş] olduğunu yazar. Barker, Greek Political Theory..., s. 31 de, vatandaş ailelerinin 160 bin, metoikosların 45 bin reşit, 45 bin çocuk olmak üzere 90 bin, kölelerinse 80 bin olduğunu yazar.”³⁰

Buradan da anlaşılacağı gibi Atina’da özgür yurttaşlar yanında azımsanmayacak bir μέτοικος [metoikos] ve köle nüfusu söz konusudur. Peki neden Atina’da bu kadar yoğun μέτοικος [metoikos] ve köle nüfusu bulunmaktadır? Öncelikle Atina, Eski Yunan dünyasının ticaret, politika ve kültür açısından deyim yerindeyse başkenti konumundaydı. Bundan dolayı Atina’nın özellikle pek çok bakımdan yükselişte olduğu dönemde diğer Yunan πόλις [polis]’lerinden Atina’ya bir akış söz konusuydu. Özellikle “Pers Savaşları sonrası hızla gelişen polislerarası ticaret, özellikle deniz ticareti, Atina’ya birçok yabancıların gelmesine, bunlardan bazılarının Atina’ya yerleşmelerine yol açtı.”³¹ Atina’ya yerleşen yabancılar genellikle ticaretle ilgilendiklerinden Atina

²⁸ Michael Whitby, “M. Ö. Dördüncü Yüzyılda Atina’nın Tahıl Ticareti”, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, Yay. Haz.: Helen Parkins-Christopher Smith, Çev.: Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 104.

²⁹ Kıvanç Ertop-Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünce Tarihi I*, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1985, s. 91.

³⁰ Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s. 260.

³¹ Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s. 262.

ticaretinin önemli bir kısmını ellerinde tutuyorlardı: “Aşağı tabaka kent sakini özgür yabancı veya köle olabilen zanaatçıların faaliyetleri dışında, agoranın diğer tüm gelişen ticari faaliyetleri *metoikos*³² adı verilen yabancıların elindeydi..., tek işleri para kazanmak olan, siyasal anlamda dışlanmış azınlık idiler; bütün enerjilerini para kazanmaya ve paranın alabileceği şeyleri almaya harcamak zorundaydılar.”³³ Genel olarak politik haklardan kısıtlanmış toplulukların sadece ticaretle uğraşması, uğraşmak zorunda kalması görülen bir şeydi. Üstelik Atina’daki bu durum herkesin memnun olacağı sonuçlar ortaya çıkarıyordu: “İsokrates e göre, Atina, ‘tüccarlar, yabancılar ve metiklerle dolu olduğunda’ –çizdiği abartılı resme göre– bu tür insanların bulunmadığı kendi dönemine kıyasla iki kat daha fazla gelir elde etmişti.”³⁴ Bunun sonucu olarak Atinalılar μέτοικος [metoikos]’ların getirdiği ekonomik güçten yaralanırken³⁵ μέτοικος [metoikos]’lar da Atina’nın Eski Yunan dünyasının ticaret ve politika merkezi olmasının getirdiği avantajlardan yararlanabiliyorlardı. Üstelik μέτοικος [metoikos]’lar kölelerin aksine istedikleri zaman başka bir πόλις [polis]’e ya da kendi πόλις [polis]’lerine gitme özgürlüğüne sahiptiler: “Azatlı olmayan metik’lerin çoğu, muhtemelen zamanı gelince evlerine dönme niyetiyle bir süreliğine memleketleri olmayan bir şehirde gönüllü olarak yaşayan, başka bir πόλις [polis]’in yurttaşları olmalıdır. Ve kuşkusuz metik’ler yoğun bir şekilde sömürülemezlerdi: Sömürüldükleri takdirde yapacakları şey basitçe başka bir yere taşınmaktı.”³⁶

μέτοικος [metoikos]’ların Atina’ya katkısı, etkisi sadece ticaret ile sınırlı değildi. μέτοικος [metoikos]’lar Atina’nın ve dolayısıyla Eski Yunan dünyasının kültürel, düşünsel gelişimini sağlayan en önemli unsurlardandı. Bunu sağlamada en büyük pay da sofistlere aitti. Çoğunlukla μέτοικος [metoikos] olan sofistlerin Atina’nın eğitimi ve felsefesi söz konusu olduğunda doğrudan, hukuk ve politika söz konusu olduğunda ise dolaylı olarak çok büyük katkıları olmuştur. Sofistler’in Atina’ya etkisinin derecesi konusundaki bir yorum şöyledir: “... Yunan sitesi bu can sıkıcı yabancılar [sofistler] olmasaydı her hâlükârda var olmayacaktı.”³⁷

³² Türkçe çeviride “metikos” olarak verilmiş olan sözcüğün doğrusunu yazmayı uygun bulduk.

³³ Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, Çev.: Gürol Koca–Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 193.

³⁴ G. E. M. De Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, s. 246.

³⁵ “Gerçekten ticaret ve sanayi ile uğraşan metoikosların zengin Atina vatandaşları kadar köleleri vardı ve hiç kölesi olmayan ya da bir tek kölesi olan vatandaşlar sınıfının yarısından fazlasına göre, köle sahibi olma konusunda ve genel olarak ekonomik güçte üstün durumdaydılar. Ancak Atina vatandaşları onların servetlerinin, normal zamanlarda belli bir ölçüde, olağanüstü zamanlarda tamamen genel yarar için kullanılacağını biliyordu. Örneğin zengin Metoikoslara gemi donatma, tiyatro oyunlarının masrafını yüklenme görevleri verilirdi. Sanırsız bu karşılıklı ekonomik çıkarlar, vatandaşlarla metoikosların arasının açılmamasının ve metoikosların siyasal amaçlar peşinde koşmamalarının başlıca nedenleridir.” Alâeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s. 264-265.

³⁶ G. E. M. De Ste. Croix, *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, s. 366.

³⁷ Barbara Cassin, “Sofistler”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Yay. Haz. Philippe Raynaud–Stephane Rials, Çev.: İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s. 811.

Neredeyse tamamı μέτοικος [metoikos] olan sofistler Eski Yunan dünyasında, özellikle de Atina’da, eğitim konusunda en başta başvurulacak kişilerdi: “Yetişkinlerin eğitimi için üniversitelerin ya da kolejlerin olmadığı bir durumda boşluk, sofist lakabıyla ünlenen ve övünerek bir gence ‘kişisel işlerini uygun biçimde yürütmeyi, kendi ev işlerini ve hem hatip hem de eylem adamı olarak gerçek bir güç haline gelebilmek için devlet işlerini en iyi şekilde yönetmeyi’ kentte öğretme yeteneğinin reklamını yapan Protagoras gibi kimseler tarafından, kendi yararlarına göre dolduruluyordu.”³⁸ Sofistler başta eğitim yoluyla Atina’nın toplumsal yapısını, politik gelişimini, tarihsel ve düşünsel seyrini büyük oranda değiştirdiler. Sofistler, politika ve hukuk alanında özgür yurttaşların sahip olduğu haklardan mahrumdular, buna karşın ders verdikleri öğrencileri aracılığıyla politika ve hukuk alanındaki değişimler konusunda belki de en büyük etkiyi sağlamışlardı. Sofistler, doğrudan ya da dolaylı Yunan dili, hukuk ve politika başta olmak üzere çok çeşitli konularda Yunan düşünmesine katkıda, etkide bulunmuşlardı.

μέτοικος [metoikos]’ların Eski Yunan dünyasında ve özellikle de Atina’daki konumunu değerlendirdikten sonra μέτοικος [metoikos] sözcüğü üzerinde biraz daha durmak istiyoruz. Özellikle de μέτοικος [metoikos] bileşik sözcüğünü oluşturan iki sözcükten biri olan οἶκος [oikos] sözcüğünün anlamları ve kullanım bağlamları üzerinden μέτοικος [metoikos]’u ya da yabancıyı değerlendirmek istiyoruz. οἶκος [oikos] sözcüğünün çeşitli kullanımları konusunda ilk elde şunları buluruz: Sadece inşa edilmiş yapı anlamıyla değil herhangi bir mesken anlamında *ev*, *kyklop*’ların *mağarası*, *çadır*, *yuva*, *oda*, *yemek salonu*, *müstakil ev*, *ev* ile ilgili; kamusal binalar için *toplantı evi/yeri*, *salon*; *tapınak*; kuşlar için *kafes*; *arı kovanı*; astrolojide gezegenin *meskeni*; birinin *ev eşyaları*; Attika yasalarında *emlak*, *miras*.³⁹ οἶκος [oikos] sözcüğünü en genel anlamıyla *ev* ya da *yaşama yeri*, *mekânı* olarak anlamak gerekiyor. Bu bakımdan μετά [meta] - οἶκος [oikos] yaşama mekânından başka bir mekâna, yabancı bir mekâna geçmek demektir; bir başka deyişle tanıdık, bildik, alışıldık olandan tanınmayana, bilinmeyene, alışılmamış olana geçiş yapmak demektir. Hemen belirtmek gerekir ki μετά [meta] - οἶκος [oikos] yani evini, mekânını terk etme ile ilgili Eski Yunancada bir de fiil vardır: μεταίκεω [metoikeō]. Bu fiil ikametgâh değiştirmek anlamına geldiği gibi ölmek anlamında da kullanılırdı. Nitekim Türkçede de ölenler için “göçtü”, “göçüp gitti” ifadelerini kullanırız.⁴⁰ Burada insan, yine kendi mekânından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu zorundalık bize bir şeyler söylüyor olabilir. İnsan, zorunlu olmadıkça ya da istemesine neden olacak bir olay olmadıkça evini, yurdunu, mekânını terk etmez, terk etmek istemez. Yabancı olmak bundan dolayı bir çeşit sürgün olma durumudur.

³⁸ W. K. C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge University Press, Cambridge 1977, s. 20.

³⁹ H. G. Liddell-R. Scott, *A Greek-English Lexicon*.

⁴⁰ μεταίκεω [metoikeō] fiilinin bu anlamıyla kullanımı hakkında bkz.: Euripides, “Hippolytus”, *Ion*, *Hippolytus*, *Medea Alceste*, Çev.: Arthur S. Way, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1946, 837.

Sürgünün zorla olması ya da gönüllü olması sürgündekinin yabancı olduğu gerçeğini değiştirmez.

İnsan, varlığını sürdürdüğü, alışlageldiği mekânı bırakıp gittiğinde kendisinde daha doğrusu kendi varlığı ile ilgili düşünmesinde bir takım eksiklikler ya da boşluklar oluşur. Aynı şekilde insanın kendi yaşam ya da varlık alanına dışarıdan gelen ya da dışarıdan katılan herhangi bir varlık da kişiyi tedirgin eder. Yabancı bu anlamıyla hem tedirgin olandır hem de tedirgin edendir: Bundan dolayı yabancının alışılmış olana müdahalesi, girme çabası, karşısında bir dışlaştırma pratiğini de bulur: “Yabancı olan, her bir düzenin sınırlarındaki olağan-üstü ve düzen-dışı olan şeklinde ortaya çıkar ki bu düzen dışı, mevcut düzende yer bulamaz, ama dışlanmış olan olarak vardır.”⁴¹

Yabancı, kendi yaşama alanını, evini terk eden ya da terk etmek zorunda kalandır. Bu yanıyla kendi bildik, tanıdık ve korunaklı sınırlarını aşarak bir başkasının korunaklı sınırına doğru hamle yapar. Bundan dolayı da bir başkasıyla karşılaşır. Bir başkasıyla karşılaşması ise bir başkasını yabancı olarak tanımaya başlamanın ilk adımıdır.⁴² Bir başkasını tanımaya başladığımızda başkasının sınırına dayanırız: “Yabancı bir sınır fenomenidir bilhassa.”⁴³

Yabancıyı düşünmeye başladığımızda sınırı da düşünmeye başlarız. Elbette sınır dediğimizde –kendi bedensel yapımın sınırlarından önce– bir yeri, bir mekânı düşünmemiz gerekir. Bu mekân ile olan ilişki, yerli ile yabancı olanın bakışında farklılaşır. Yerli, sanki kendisi hep oradaymış, oranın sahibiymiş de mekân daha sonradan ona göre, onun için oluşturulmuş duygusu içindedir. Yabancı ise yabancı olduğu mekânla kendisi arasında tam bir özdeşlik kuramaz ya da kurmak istemez. Bunun örneğini yukarıda Eski Yunan’da μέτοικος [metoikos]’ları anlatırken görmüştük: μέτοικος [metoikos]’lar yabancısı oldukları πόλις [polis]’te ekonomik, politik nedenlerden kalma koşulları ortadan kalktığına πόλις [polis]’ten ayrılarak diğer bir πόλις [polis]’e ya da kendi πόλις [polis]’lerine geçme, göçme konusunda tereddüt yaşamıyorlardı.⁴⁴

Yabancının mekân ile ilişkisi bu bakımdan geçici, tereddütlü bir seyir izler. Mekân, yabancı için hem kalıcı hem geçicidir; deyim yerindeyse yabancının kendini ait hissetmediği mekândaki duruşu eğretidir: “Nitekim yabancı, terimin bildik anlamıyla burada sayılmaz, bugün gelip yarın giden gezgin gibi değil, bugün gelip yarın kalan

⁴¹ Bernhard Waldenfels, *Yabancı Fenomenolojisi*, Çev.: Mesut Keskin, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 15.

⁴² Elbette her zaman bir yabancıyı tanıma pratiğine adım atılmayabilir ya da buna engel olunmaya çalışılabilir. Herakleitos’un dediği gibi “Köpekler tanımadıklarına havlar.” Herakleitos, *Fragmanlar: Testimonia - Fragmenta - Imitationes*, Çev.: Erdal Yıldız-Güvenç Şar, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016, B97.

⁴³ Bernhard Waldenfels, *Yabancı Fenomenolojisi*, s. 21.

⁴⁴ Örnek olarak Aristoteles’in, Atina’da kendisine karşı oluşan tepkiyi göz önüne alarak, Atina’nın Sokrates’ten sonra felsefeye karşı başka bir suça daha bulaşmaması düşüncesinden hareketle Atina’yı terk etmesini gösterebiliriz. Bkz.: Frederick Copleston, *Aristoteles*, Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 9.

adam gibidir - yani artık daha öteye gitmeyecek olsa da gelip gitme özgürlüğünü tam edinmemiş potansiyel gezgin gibidir deyim yerindeyse. Belli bir mekân dairesi içinde –ya da sınırları mekânsal sınırlara benzeyen bir grup içinde– sabitlenmiştir ama onun içindeki konumu temelde, en başta ona ait olmamasının ve ona baştan beri onun bir parçası olmayan, olamayacak nitelikler taşımasının etkisi altındadır.”⁴⁵ Bu bakımdan bir yabancından söz etmemiz için bir mekândan da söz etmemiz gerekir. Bir yer, mekân hakkında konuşmadan yabancından söz edemeyiz: “...kökten bir yabancılık türü, başka bir yeri, *başka bir yerde olmuş olma şaşırtmacasını* varsaymadan, yani Aristoteles’in temel kategorileri arasında gösterdiği belli bir ‘nere’ye (που) gönderme yapmadan ortaya çıkmaz.”⁴⁶

Yabancı ne kadar eğreti ya da geçici dursa da mekânla, mekândakilerle bir iletişim, etkileşim içindedir. Eski Yunan’da yabancının durumunu incelerken gördüğümüz gibi yabancı ekonomik, politik, kültürel ve düşünsel olarak etkileyen ve elbette etkilenendir. Bu bakımdan yabancının yerli olanla ve yerli olanın yabancı ile olan ilişkisi, ilişki(li) olmama durumuna göre daha olumludur: “Yabancı olma durumu şüphesiz bütünüyle olumlu bir ilişkidir; özgül bir etkileşim biçimidir. Sirius gezegeninin sakinleri bizim için tam manasıyla, en azından sosyolojideki manasıyla yabancı değillerdir. Bu bakımdan bizim için yokturlar; uzak ve yakın olmanın ötesindedirler. Yabancı, grubun kendisinin bir unsurudur, tıpkı yoksullar ve muhtelif ‘iç düşmanlar’ gibi - gruba mensubiyeti hem onun dışında olmayı hem de onunla karşı karşıya gelmeyi içeren bir unsur.”⁴⁷

Yabancının yeni bir yere, mekâna geçmesinin en önemli nedenlerinden birini ticaret oluşturmaktadır. Kentten kente gezen tüccar, gittiği her kentin yabancısıdır. Son birkaç yüzyıla kadar kent/devlet ilk olarak ve çoğunlukla da yabancılara ticaret alanında rastlar. Yukarıda da anlattığımız gibi μέτοικος [metoikos]’lar ticaret alanında son derece etkiliydiler, hatta onlar olmadan πόλις [polis] ekonomik olarak o kadar da güçlü olmuyordu. Bu bakımdan kentin/devletin yabancıyla ilk karşılaşması ticaret üzerindendir: “Ekonomik faaliyetin bütün tarihinde yabancı her yerde devreye tüccar, tüccar da yabancı olarak girer. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretim yapmak genel kural olduğu ya da ürünler nispeten küçük bir daire içinde değiş tokuş edildiği sürece grup içinde bir aracıya gerek yoktur. Tüccara ancak grup dışında üretilmiş olan ürünler için ihtiyaç duyulur. Bu zorunlu ihtiyaç maddelerini satın almak üzere yabancı diyarlara giden insanlar (ki bu durumda onlar da başka bir bölgede “yabancı” tacirler konuma gelirler) olmadığı sürece, tüccarın bir yabancı olması gerekir, başka birinin bu şekilde geçimini sağlaması mümkün değildir.”⁴⁸

⁴⁵ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, Çev.: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 149.

⁴⁶ Bernhard Waldenfels, “Yabancının Topolojisi”, *Pera Peras Poros, Jacques Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma*, Yay. Haz.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Çev.: Nazlı Özcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 86.

⁴⁷ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, s. 149.

⁴⁸ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, s. 150.

Kentte/devlette yabancılara ilk olarak ticaret alanında yer açmak işin doğallığıyla olmakla birlikte yabancıya bunun dışında yer açmamak yabancıya da bu alanda sıkışıp kalmasına yol açar. Ticaret, geçmişte Eski Yunan başta olmak üzere pek çok toplumda küçümsendiğinden yabancılara bırakılmıştı. Bunun en bilinen örneklerinden biri, Yahudilere ticaret alanı dışında bir alan bırakılmaması olarak görünmektedir. Eski Yunan’da μέτοικος [metoikos]’lar politikaya katılamadıkları ve toprak sahibi olamadıkları için öncelikle ticaret alanında kendilerine yer buldular. Hatta birer eğitimci, dilbilimci ve düşünür olarak görünen sofistler bile bir anlamıyla ticaret erbabıydı. Hem Platon’un sofistlerin para karşılığı ders vermesini eleştirmesinden hem de sofistlerin çok büyük kazançlar elde etmesinden dolayı sofistlere bir çeşit tüccar da denilebilir.⁴⁹

Yabancı, tüccar olarak kentte yer ettiğinde bile mekân olarak oraya ait olmadığı düşünülür ve yabancı ile olan sınır tekrar konmaya, tekrar oluşturulmaya çalışılır. Bu sınır elbette mekânsal bir sınırdır yine de. Örneğin Venedik’te Yahudilerin “getto” adı verilen ve sadece onlara ait olan, yani onların girip çıkabileceği bölgeleri vardı.

Yabancıya karşı tutum, yabancıya yerel olana davranışına ya da yerel olan için yararlı olup olmamasına ya da tehdit olup olmamasına göre değişebilir. Yabancı, kimi zaman davet edilmiş bir konuk olarak başka bir mekânda bulunabilir, fakat konukluğu yabancı işe yarar olmaz görülmeye başladığından itibaren bir yük olarak da görülmeye başlar. Yabancıya durumunu belirleyen, yabancıya kendisi değil, yabancıyı mekânında ağırlayanın bakışıdır: “Konukluk elbette bir hak, bir ödev, bir zorundalık, bir yasadır, yabancı ötekinin dost olarak ağırlanmasıdır, öyle olması gerekir; ancak bunun koşulu ev sahibinin, *host*’un, *Wirt*’in, kabul eden veya barındıran *ya da iltica hakkı verenin patron*, evin efendisi olarak kalması, *kendi evinde kendi* otoritesini koruması, kendini koruması, kendine bakana bakması ve onu koruması, dolayısıyla konukluk yasasını evin, *oikonomia*’nın yasası, kendi evinin yasası, yerin (ev, hotel, hastane, yurt, aile, kent, ulus, dil) yasası olarak, sunulan konukseverliğin *kendisinin* yerinin sınırlarını çizen ve onun üzerinde otoritesini koruyan, otoritenin doğruluğunu koruyan, korumanın yani doğruluğun yeri olarak kalan ve dolayısıyla sunulan armağanı sınırlayan ve bu sınırlamayı, yani *kendi evinde kendi-olmayı*, ödülün ve konukseverliğin koşulu yapan özdeşlik yasası olarak olumlamasıdır.”⁵⁰

Yabancı, yerleştiği yerdeki insanlarla kurduğu birebir ilişkiyle oradaki insanlara yakınlaşır. Yüz yüze ilişki, yabancıyı yabancı olmaya yabancılaştırır. Yüz yüze ilişki, yakınlık, bir süre sonra yabancıya sahte bir “yerlilik” duygusu kazandırır. Yabancı ne kadar uzun süre bir mekânda yaşarsa yaşasın herhangi bir tarihsel olay ya da bir durum

⁴⁹ Nitekim Platon *Sofist* diyalogunda sofistin ne iş yaptığını bulmaya çalışırken onu bir çeşit tüccar olarak da düşünür. Bkz.: Plato, “Sophist”, *Theaetetus*, *Sophist*, Çev.: H. N. Fowler, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1921, 223cd.

⁵⁰ Jacques Derrida, “Konuksev(-er/-mez-)lik”, *Pera Peras Poros*, Jacques Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma, Yay. Haz.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Çev.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 48.

kişiyi yabancı olduğunu hatırlatır. Yukarıda verdiğimiz örneği hatırlarsak Khalkedon’lu Ksenokrates uzun yıllardır yaşasa da yabancılara özgü vergiyi ödemediğinde köle olarak satılmaktan kurtulamamıştır.⁵¹ Yabancı, bu bakımdan ne kadar yakınlık kurarsa kursun yeri geldiğinde yabancı olduğu hatırlanır, hatırlatılır. Bu yabancı isterse kuşaklar boyu aynı yerde yaşasın yabancı olduğu gerçeği değişmez. Yabancı, bu bakımdan yabancılığını kendisi unutmuş olsa bile yabancı olduğu kolay kolay unutulmayandır. Bu bakımdan yabancı olana karşı olan düşünce, genellikle “yabancıysın sen, yabancı kal” biçimindedir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali; *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000.
- Aristoteles; *Atinalıların Devleti*, Çev.: Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013.
- Bakirezer, Güven; “Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 63 Sayı:1.
- Cassin, Barbara; “Sofistler”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Yay. Haz. Philippe Raynaud–Stephane Rials, Çev.: İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003.
- Casson, Lionel; *Antik Çağda Seyahat*, Çev.: Nalan Özsoy, MB Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2008.
- Copleston, Frederick; *Aristoteles*, Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- Coulanges, Fustel De; *Antik Site*, Çev.: İsmail Kılınç, Epos Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Croix, G. E. M. De Ste.; *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, Çev.: Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2013.
- Çelgin, Güler; *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Derrida, Jacques; “Konuksev(-er/-mez-)lik”, *Pera Peras Poros*, Jacques Derrida ile Birlikte *Disiplinlerarası Çalışma*, Yay. Haz.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Çev.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Diogenes Laertios; *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, Çev.: Otto Apelt, Verlag von Felix Meiner, 2. Baskı, Hamburg 1967.
- Ertop, Kıvanç - Yetkin, Çetin; *Siyasal Düşünce Tarihi I*, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1985.

⁵¹ Eski Yunan’daki yabancılara yönelik, kelle ya da baş vergisi olarak nitelenen μετοίκιον [metoikion] olarak adlandırılan vergi biçimine tarihin başka dönemlerinde de rastlarız: “..., ortaçağ boyunca Frankfurt ve başka yerlerde Yahudilere konan vergi gibi özel vakalarda da rastlanır. Hristiyan yurttaşların ödedikleri vergi verili bir zaman dilimindeki servetlerine göre değişirken, tek tek bütün Yahudilerin ödeyeceği vergi önceden belirlenmişti. Bu miktar sabitti, çünkü Yahudinin toplumsal mevki belli nesnel içeriklerin taşıyıcısı olmasıyla değil, Yahudi olmasıyla belirleniyordu. Vergiler karşısında diğer bütün yurttaşlar belli miktarda servete sahip kişiler olarak görülüyor, ödeyecekleri vergi de bu servetin dalgalanmalarına göre değişebiliyordu. Ama vergi mükellefi olarak Yahudi her şeyden önce bir Yahudiydi; dolayısıyla mali konumu da değişmez bir unsur içeriyordu. Bu da en bariz biçimde, tek tek Yahudilerin içinde bulundukları koşulların farklılığı dikkate alınmadığı (ki alındığında da sabit değerlendirmeler hep daha ağır basıyordu) ve bütün yabancılar tam tamına aynı kelle vergisini ödedikleri zaman görülür şüphesiz.” Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, s. 153-154.

- Euripides; “Hippolytus”, *Ion, Hippolytus, Medea Alcestis*, Çev.: Arthur S. Way, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1946.
- Finley, M. I.; *Antik Çağ Ekonomisi*, Çev.: Hatice Palaz Erdemir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Friedell, Egon; *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, Çev.: Necati Aça, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1999.
- Guthrie, W. K. C.; *The Sophists*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Herakleitos; *Fragmanlar: Testimonia - Fragmenta - Imitationes*, Çev.: Erdal Yıldız-Güvenç Şar, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016.
- Kamen, Deborah; *Status in Classical Athens*, Princeton University Press, New Jersey 2013.
- Liddell, H. G. - Scott, R.; *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, 9. Baskı, Oxford 1996.
- Mumford, Lewis; *Tarih Boyunca Kent*, Çev.: Gürol Koca-Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007.
- Plato; “Sophist”, *Theaetetus, Sophist*, Çev.: H. N. Fowler, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1921.
- Rodgers, Nigel; *Antik Yunan*, Çev.: Ülkü Evrim Uysal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015.
- Simmel, Georg; *Bireysellik ve Kültür*, Çev.: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009. Sinanoğlu, Suat, *Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca Türkçe Sözlük*, AÜ-DTCF Yayınları, Ankara 1953.
- Şenel, Alâeddin; *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1970.
- Tekin, Ali - Tekin, Gülcan; “Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 7 Sayı: 18.
- Thomson, George; *Aiskhylos ve Atina*, Çev.: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1990.
- Waldenfels, Bernhard; “Yabancıların Topolijisi”, *Pera Peras Poros, Jacques Derrida ile Birlikte Disiplinlerarası Çalışma*, Yay. Haz.: Ferda Keskin-Önay Sözer, Çev.: Nazlı Özcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- ; *Yabancı Fenomenolojisi*, Çev.: Mesut Keskin, Avest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010.
- Whitby, Michael; “M. Ö. Dördüncü Yüzyılda Atina’nın Tahıl Ticareti”, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, Yay. Haz.: Helen Parkins-Christopher Smith, Çev.: Ömür Harmanşah, Homer Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2010.
- Yalçinkaya, Ayhan; “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*, Editör: Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.